

FILOCALIANA

1. En el volum dels ANALECTA de l'any passat (1) creiem haver demostrat que una part molt important del marbre de la inscripció damasiana *Cingebant latices* de les criptes vaticanes no era la original filocaliana, sinó una imitació o falsificació del temps de la Renaixença. Els nostres arguments eren: l'estudi de la lletra i el testimoni de Pere Sabinus, arguments suficients per a evidenciar el bon fonament de la nostra afirmació. Posteriorment, fullejant la monumental *Roma Sotterranea* del Bosio, hi havem trobat un testimoni que ens sembla resol la qüestió en forma més clara, si això fos possible. Volem transcriure'l perquè, a més de confirmar la nostra hipòtesi, ens pot donar algun nou indicatiu sobre el temps en què fou portada a cap la falsa restauració. A la pàgina 27 de l'obra esmentada (2) diu així el Bosio, parlant de l'antiga font baptismal de la basilica de Sant Pere:

“Un nuovo fonte baptismale come dichiarono i VERSI del medesimo Damaso, i quali ancora hoggidì si leggono sculpiti in marmo, e riposti nel muro della confessione di S. Pietro; ancor que per l'ingiuria de' tempi HABBIANO ALQUANTO PATITO NELLE ULTIME SILLARE percioche la tavola di marmo, nelle quale sono scolpiti detti versi con caratteri che mostrano essere del tempo del medesimo Damaso, NELL'ESTREMITÀ È ALQUANTO MUTILA; contuttociò si suppliscono da gli antichi manoscritti esemplari della Basilica Vaticana, nelli quali si trovano intieramente descritti in questo modo: *Cingebant latices montem*, etc.”. Segueix la transcripció de l'epígrama (3). És clar que en dir Bosio que els versos “habbiano alquanto patito nelle ultime sillabe” i que la làpida “nell' estremità è alquanto mutila” vol indicar que resultaven il·legibles les DARRERES SÍL·LABES dels versos, no les primeres, és a dir que la part de la inscripció malmesa era la de la dreta, no la de l'esquerra amb els començaments dels versos. Però, com ja vàrem dir, avui veiem que en el marbre actual de les criptes vaticanes totes les síl·labes són l·legibles i sobretot que precisament el gros fragment de la dreta de la ins-

(1) ANALECTA SACRA TARRACONENSIA, 4 (1928) 261-265. Per un lapsus calami en fer notar les diferències entre el text de Pere Sabinus amb el del marbre actual (pàg. 264) dèiem: “v. 6 *immensi* no *immensi*” i volíem dir: “*immensi* no *immensi*”.

(2) BOSIO, A., *Roma Sotterranea*, Roma, 1632, p. 27.

(3) En la transcripció Bosio no té present el marbre i dona l'ortografia del seu temps: *atque, aggressus*, etc.

cripció amb les darreres síl·labes dels versos és el més nou, tot d'una sola peça de marbre que comprèn més de la tercera part de la inscripció total.

És claríssim, doncs, que aquest enorme fragment no existia al temps del Bosio, al primer terç de la dissetena centúria. Això ens indica, i ho volem fer remarcar especialment, que la restauració del marbre no fou acomplida, com havíem sospitat, en ésser traslladada la inscripció damasiana des de la façana de l'antiga basílica constantiniana de Sant Pere (on encara la veié Pere Sabinus) a les criptes de la nova basílica de la Renaixença. És una restauració molt més moderna. Séria curiós de poder fixar documentalment l'època precisa (4).

2. Sospitem que la inscripció *Cingebant* no és l'única de les damasianes que ha estat restaurada o falsificada en temps moderns. No és estrany. Sempre han estat tinguts en gran veneració aquests marbres. Restaurada ja fou a l'alta Edat mitjana la inscripció dedicada a Sant Eusebi.

Repetim que l'estudi de la paleografia ens portà ja al convenciment de la falsificació de bona part del *Cingebant*. Doncs aquest mateix estudi de la paleografia ens fa sospitar que passà el mateix amb la magnífica inscripció dedicada a Sant Eutiqui, conservada a la basílica de Sant Sebastià. Per ara, però, no passa d'ésser una sospita el que volem proposar.

És prou coneguda la regularitat dels diversos trets en el tipus de lletra filocalià pur. L'havem estudiat en els més petits detalls i, si bé havem observat i constatat clarament una certa evolució de menor a major perfecció, uns lleugeríssims canvis en els perfils, no hi havem vist cap irregularitat, cap canvi sobtat. Però en els calcs d'aquesta inscripció de Sant Eutiqui, en els tipus de la B, P i de la R, apareix constantment un tret damunt el pal superior vertical que no es troba en cap altra inscripció certament filocaliana.

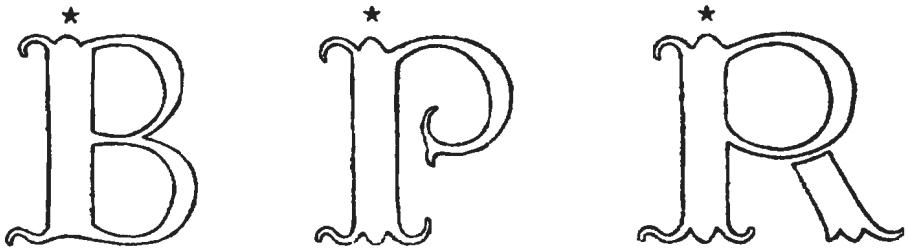

FIG. 1.—Lletres de la inscripció de Sant Eutiqui

(4) Ja el Dr. Josi, independentment, examinant aquesta làpida havia observat que una part no era filocaliana, com ho féu constar en la *Riv. di Arch. Cristiana*, 1927 i com m'ho digué de paraula en comunicar-li jo la meua descoberta. Creiem, però, que fóra ben inútil examinar com ell proposa un tros del marbre. Veiem tan evident la falsificació que sobraria qualsevol altra prova.

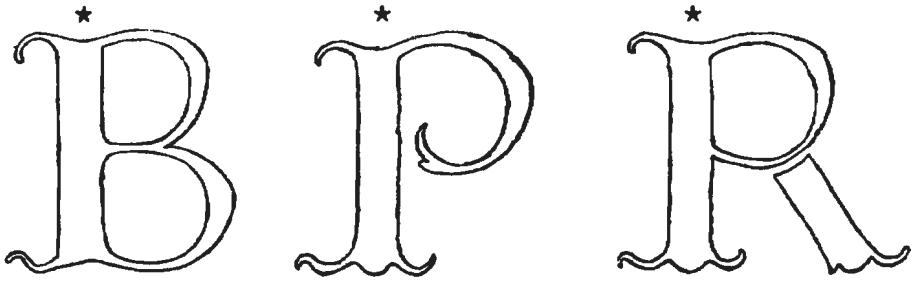

FIG. 2. — Lletres de la inscripció de Santa Agnès

Vegeu en la fig. 1 amb les lletres de la inscripció de Sant Eutiqui ben marcades sota * * * unes protuberàncies que no apareixen en els llocs corresponents de les lletres de la fig. 2. Podríem aquí reproduir els tipus B P R de molts altres marbres filocalians, tots sense aquelles protuberàncies. Així en els ns. 4, 7, 12, 13, 18, 19, etc. (ed. de Ihm). Sobretot compareu les mateixes lletres en les belles reproduccions de les inscripcions de la catacumba de Pretextat, publicades per Josi en *Rv. di Arch. Cristiana*, 4 (1927).

Podria semblar ridícula aquesta observació, però creiem que un estudi aprofundit de la paleografia filocaliana provarà que no és així. Ara no podem aturar-nos-hi.

Per altra part la nostra sospita ve enfortida per altres dos indicis. En primer lloc és ben estrany que el marbre actual de 2'08 × 1'08 m. estigui tan ben conservat, tot d'una peça. Fóra l'única inscripció damasiana, si fos l'original, que es conservaria intacte, cosa ben rara havent hagut d'ésser traslladada no sabem com. No sols el marbre és tot d'una peça, sinó que el tall de la incisió és tan perfecte que sembla acabat d'esculpir.

Un altre indicatiu, tant o més fort, és veure totes les paraules separades per la fulla d'*hedera*, cosa absolutament desconeguda en tots els altres marbres filocalians. És clar que podríem molt bé suposar que les fulles hi foren afegides al temps de la Renaixença per a facilitar la lectura. Però també podrien aquestes fulles representar la marca del falsificador. De totes maneres havem de confessar que el falsificador, si fos possible, hagués palesat una habilitat difícil de concebre. La disposició dels nexos, vocals menudes, etc., és tan encertada que hauríem de suposar que tenia al davant quasi sencer el mateix marbre original fragmentat i que ell el pogué calcar en sa major part. Creiem, però, més fàcil això que no pas atribuir a Filocalus aquells *trets*, que trenquen les delicades normes del sistema filocalià i, fins a primera vista, són antiestètics. Aquells *trets* en "esquena d'ase" els trobem sempre i només en els extrems dels pals verticals o oblics que queden lliures, és a dir, que no van lligats amb altres *trets* horitzontals o curvats, però en les ma-

teixes lletres de la fig. 1 els veiem en els extrems inferiors de P i R, però no en el de la B.

Sigui com sigui ens resistim a admetre que Filocalus dibuixés aquells trets irregulars de les tres lletres esmentades. En darrer cas ens decantaríem a creure que, suposant la inscripció obra d'aquest artista, un marbrista de la Renaixença saberut hi afegí, no sols aquelles fulles d'*hedera*, sinó també aquests *trets* desconcertants.

Potser la recerca de textos antics aclareixi algun dia aquest enigma. Fins ara no havem pogut trobar res sobre la troballa i el trasllat d'aquesta làpida.

JOSEP VIVES, Prev.